

Specifičnosti antičkih lokaliteta u Sisku

Mustapić, Antonela

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:742531>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ANTONELA MUSTAPIĆ

**SPECIFIČNOSTI ANTIČKIH
LOKALITETA U SISKU**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ANTONELA MUSTAPIĆ

**SPECIFIČNOSTI ANTIČKIH
LOKALITETA U SISKU**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Jasna Jeličić-Radonić

Sumentor: doc. dr. sc. Vlatka Vukelić

Zagreb, 2019.

SADRŽAJ:

UVOD	4
1. ANTIČKA SISIJA	6
1.1. GEOGRAFSKI ZNAČAJ I SMJEŠTAJ SISIJE	6
1.2. POČETCI ISTRAŽIVANJA SISIJE	9
1.3. OSNOVNE POVIJESNE ODREDNICE	11
1.4. PREGLED ARHEOLOŠKIH LOKALITETA I NALAZA ANTIČKE SISIJE	14
1.5. O DJELOVANJU SISIJANSKE KOVNICE	26
1.6. RIMSKI URBANIZAM I ARHITEKTURA NA PRIMJERU ANTIČKE SISIJE	27
ZAKLJUČAK	29
POPIS LITERATURE	31

UVOD

Siscija je kao važan urbani centar bila uređena prema tipičnim rimskim modelima „gradogradnje“, sukladno razdoblju izgradnje pojedinih objekata ili urbanih/suburbanih kompleksa. Važno je napomenuti i činjenicu kako je njezino osnovno pozicioniranje i trasiranje ulica unutar gradske jezgre (*intra muros*) rezultat praktičnosti i graditeljskog umijeća, cijeneći specifičnost panonskog terena do razine da je suvremeni Sisak urbanu legislativu 19. stoljeća položio upravo na antičko ulično/insulno trasiranje. Osim pretapanja građevinskih slojeva antičkog i suvremenog Siska *intra muros*, treba istaknuti i da je ono prisutno na području nekadašnjeg antičkog suburbija, danas integralne gradske granične cjeline.

U ovom radu ukazat ćemo na važnost nalazišta antičke Siscije u kontekstu shvaćanja civilizacijskog kontinuiteta na tom području, ali i na neke specifičnosti pojedinih arheoloških terena i nalaza. Najprije ćemo istaknuti važnost zemljopisnog položaja Siscije u tranzitnom, gospodarskom i obrambenom smislu, a zatim ćemo donijeti kratak pregled povijesti antičke Siscije, počevši od izgradnje Siscije *intra muros* na lijevoj obali Kupe. Iznijet će se najvažniji historiografski podatci, uključujući stjecanje statusa kolonije tijekom razdoblja vladavine Flavijevaca, urbanizaciju koja je tekla usporedno s tim procesom, potvrdu kolonijalnog statusa u II. stoljeću te početak političke, društvene, a time i arhitektonsko-urbane devastacije Siscije tijekom IV. stoljeća. Navest ćemo i pojedine karakteristike grada prema rimskom modelu izgradnje.

Podatke o Sisciji donose nam prva amaterska arheološka istraživanja u Sisku. U drugom poglavlju navest ćemo najvažnije podatke o početcima istraživanja antičke Siscije i pritom spomenuti rad Adama Baltazara Krčelića, Matije Petra Katančića i Mijata Sabljara. Nezaobilazan je i spomen siscijanske kovnice kao specifičnosti u odnosu na druge rimske gradove. Utemeljenje kovnice novca u Sisciji, pronađen novac i osnovne podatke o njenom djelovanju spomenut ćemo u trećem poglavlju rada.

O životu u antičkoj Sisciji može se mnogo toga zaključiti proučavajući lokalitete, nalaze i istraživačke radove koji rasvjetljuju arheološka izvješća. U zadnjem poglavlju istaknut ćemo zaključke pojedinih autora koji su važni za pokušaj rekonstrukcije antičke Siscije.

Pritom ćemo se usredotočiti na pojedina istraživanja, radove i saznanja u određenom, novijem vremenskom razdoblju kako bismo mogli napraviti koncizan pregled iz podataka koji su nam dostupni. Najprije ćemo u prvom potpoglavlju rada iznijeti neke podatke iz istraživačkih radova koji nam daju prikaze iz rimskog urbanog centra. Spomenut ćemo pokušaj ubikacije „Rimske pivnice“, građevine javne namjene u sisačkoj Rimskoj ulici, a zatim i pokušaj ubikacije siscijanskog (amfi)teatra. Gospodarska dinamika rimskog agera u prigradskim područjima prikazat će se na primjeru nalazišta „Mrcinište“ u blizini Odre kraj Siska. Nakon toga ćemo se osvrnuti i na specifičnosti nalaza rimskih sarkofaga u Sisku.

U drugom potpoglavlju rada navest ćemo najvažnije od službenih podataka iz arheoloških izvješća koji su objavljeni u Hrvatskom arheološkom godišnjaku u razdoblju od 2005. do 2013. godine, jer su nam podatci iz tog određenog perioda dostupni i relevantni. Pritom ćemo navoditi podatke koji se odnose na iskapanja oko crkve sv. Kvirina, a spomenut ćemo i pojedina značajna nalazišta rimskog urbanog centra.

Jedno od najznačajnijih zaštitnih arheoloških istraživanja Siska u XXI. stoljeću započelo je 2013. godine, kada su započela istraživanja na lokaciji sisačkog željezničkog kolodvora, gdje su kroz tri građevinske faze otkriveni ostatci siscijanskoga foruma. Treba reći i kako je siscijanski forum raznim izračunima i usporedbom izvora i arheoloških ostataka dio stručnih znanstvenih pretpostavki zadnjih 200 godina pa možemo zaključiti kako je ovo istraživanje za sisačko arheološko naslijeđe bilo važno.

Sva navedena nalazišta upućuju na izuzetnu društvenu, gospodarsku i kulturnu aktivnost u Sisciji, a kasnoantički i ranokršćanski nalazi potvrđuju postojanje urbanoga kontinuiteta i nakon formalne kronološke „propasti“ Siscije, što ukazuje na važnost područja, ali i na razumno korištenje infrastrukture starih i novih žitelja u osvit srednjeg vijeka.

1. ANTIČKA SISCIIJA

1.1. GEOGRAFSKI ZNAČAJ I SMJEŠTAJ SISCIIJE

Siscija se nalazila na jugozapadu Panonske nizine¹ u hidrografskom čvorištu koje predstavlja stratešku važnost. Bila je smještena na mjestu na kojem Kupa utječe u Savu na jugu te na mjestu gdje rijeka Odra utječe u Kupu na sjeveru. Smješten zapadno od Posavine i sjeverno od Banije, grad je povezivao nizinski prostor s dinarskim područjem. To je područje svih povijesnih naselja koja su postojala na području današnjeg Siska (Durman 1992: 118; Vukelić 2011a: 17). Nije slučajno što je upravo to područje pomno izabrano za smještaj naselja, uzmemo li u obzir širu zemljopisnu ulogu. Jugozapadni dio Posavine prirodno je povezan s Podravinom na istoku putem koji vodi u alpsko područje te se nastavlja prema zapadnoj i srednjoj Europi putem Dunava, a isto tako spaja i jugoistočni dio Europe s Crnim morem (Buzov-Nenadić 1990: 107-108; Burkowsky 1999: 9). Zanimljivost je to što su pojedini antički i novovjekovni izvori predstavljali područje Siscije kao otok (Vuković 1994: 139; Vukelić 2011a: 28). U prirodnom okruženju mnogih tekućica i u blizini močvarnih područja, grad je vjerojatno i bio nalik otoku, ponajviše za vremena visokog vodostaja.

Povoljan strateški položaj omogućen komunikacijskim putevima triju rijeka donio je Sisciji obrambeni i tranzitni značaj, no grad se isticao i velikom gustoćom cesta prema drugim rimskim gradovima te je imao jedan od tri važna prijelaza preko rijeke Save (Durman 1992: 118-120) putem koje su se najbrže dobivale informacije s istoka (Vukelić 2011a: 18). Lokacija antičke Siscije pomno je odabrana ako se uzmu u obzir prirodna bogatstva i prednosti terena, no dolazak Rimljana na ovo područje ne predstavlja početak, već kontinuitet civilizacijskog postojanja s obzirom na to da su ljudske naseobine egzistirale na tom području od starijeg željeznog doba². Prostorna struktura ilirske

¹ Ime Panonije dolazi od naziva *Panonii* kojega prvi put spominje Polibije, označavajući ilirska plemena u dolini rijeke Save (Hoti 1992: 134).

² To nam potvrđuju arheološki nalazi prema kojima se utvrdila tranzitnost na području Kupe i Save oko Siska, putem razmjene i trgovine alpsko-halštatske i italске robe te panonsko-balkanske i grčke robe (Vukelić 2011a: 17).

Segestike i struktura antičke Siscije nastavile su kontinuitet povijesnih pravaca kretanja. Stoga, kao specifičnu karakteristiku u odnosu na mnoga druga europska naselja, bitno je istaknuti upravo stalnost makrolokacije područja Segestike i Siscije, odnosno stalnost opstojanja na određenom prostoru od prapovijesti do današnjeg dana (Vuković 1994: 109).

Prikaz antičke Siscije. (Preuzeto s: <http://www.toplice-topusko.com/siscia/>)

Antičko naselje Siscije bilo je smješteno na lijevoj obali Kupe, pozicionirano između ušća rijeke Odre u Kupu i ušća Kupe u Savu. To potvrđuju i pojedini antički pisci poput Plinija i Strabona, koji razlikuju Segestiku (*polis*) na desnoj obali Kupe, od Siscije, tvrđave vojničkog karaktera na lijevoj obali Kupe (Buzov-Nenadić 1990: 111; Hoti 1992: 134; Vuković 1994: 127). Prema pojedinim antičkim izvorima postoji pretpostavka da je Siscija bila smještena na mjestu drugog domorodačkog naselja nasuprot Segestiki (Vuković 1994: 137), na mjestu keltskog naselja. Lokalitet mlađeg željeznog doba na obali Kupe nalazište je keltske i latenske keramike, a prema tomu se može razmotriti da

se keltsko naselje nalazilo nezaštićeno na obali Kupe te da je moralo biti u zavisnom odnosu sa sigurnijim naseljem na najuzvišenijem dijelu toga područja (Buzov-Nenadić 1990: 116-117; Burkowsky 1999: 19). Pojedini kasnoantički izvori u proturječju upućuju na to da je Siscija bila smještena na slobodnom prostoru nasuprot Segestiki, a postoji i teorija da je Siscija postojala na mjestu Segestike, odnosno da se Segestika nalazila na lijevoj obali Kupe. (Vuković 1994: 137).

Druga skupina teorija iznosi pretpostavke o smještaju Siscije u odnosu na rimski vojni logor (*castrum*), a potpomognute su činjenicom da Siscija ima ortogonalnu strukturu rastera tipičnu za rimski vojni logor. U prilog ovoj teoriji idu i slojevi arhitekture vojnog logora koji su pronađeni u nedavnim iskapanjima³ na mjestu današnjeg Željezničkog kolodvora u Sisku. Konačno, treba uzeti u obzir i mogućnost da su obje glavne teorije točne, da je Siscija svjesno izgrađena kao rimski vojni logor na strateškom položaju nasuprot Segestiki (Vuković 1994: 136).

³ Tomislav Jerončić, Ante Paro i Maris Mesarić. 2018. Zaštitna arheološka istraživanja na poziciji Sisak-Željeznički kolodvor u 2013. i 2014. godini. U: *Segestika i Siscija – od ruba imperija do provincijskog središta*. Ivan Drnić, ur. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu: 173-197.

1.2. POČETCI ISTRAŽIVANJA SISCIIJE

Uvod u planska istraživanja antičke Siscije može se datirati u sredinu XVIII. stoljeća. Grof Luigi Fernando Marsigli, član komisije za razgraničenje s Osmanskim Carstvom, posjetio je Sisak nakon mira u Srijemskim Karlovcima i pritom zabilježio podatke o antičkoj Sisciji. 1726. godine je u Amsterdamu objavio djelo *Danubius Pannonico Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus*, u kojemu je izložio plan grada Siska i na karti zabilježio konture ostataka bedema antičke Siscije. Označio je vanjski rub zidina i utvrdio da su bile izgrađene od nepravilnog kamenja povezanog vapnom te da su putevi u zidinama bili popločeni (Vukelić 2011a: 29-30).

Drugi istraživač Siscije koji je donio relevantne podatke bio je Adam Baltazar Krčelić (1715. – 1778.), prosvijećeni apsolutist, teolog, pravnik, povjesničar i filozof. Nakon što je dobio funkciju župnika u Selima kraj Siska, počeo je istraživati pojedine arheološke terene, a pisao je i članke o odnosu Siscije i Segestike (Vukelić 2011a: 45) te je bilježio i rasprave o Sisačkoj biskupiji. Komentirao je učestalost pronalaženja rimskog novca i tvrdio da je Siscija imala više kovnica. 1745. godine sudjelovao je u iskapanju nadgrobne stele u Odri kraj Siska, što se smatra prvim nadziranjem radova takve vrste zabilježenim u literaturi (Vukelić 2011a: 46). Osim što je bilježio podatke prilikom iskapanja pogrebnih stela i sarkofaga u Sisku, dao je i naznaku o vidljivosti ostataka siscijanskog mosta u njegovo doba, no nije zabilježio njegovu lokaciju (Vukelić 2011a: 46).

U obilazak sisačkih arheoloških terena krajem XVIII. st. krenuo je i Matija Petar Katančić, hrvatski književnik, latinist i profesor arheologije. Katančić se smatra začetnikom hrvatske arheologije i autorom prve arheološke rasprave⁴. U svom djelu *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* napisao je poglavlje o Sisciji koje se smatra prvim povijesno-arheološkim vodičem Siska (Kuntić-Makvić i Šegvić 1992: 165).

⁴ Napisao je *Raspravu o miljokazu (Dissertatio de columna milliaria)* u kojoj opisuje miljokaz iz rimskog doba u Osijeku (Vukelić 2011a: 46).

Osim postavljanja načela istraživačkoga rada, u poglavlju je naveo točnu lokaciju Siscije i zabilježio dimenzije gradskih bedema (Vukelić 2011a: 47). Nadalje, Katančić je pisao o etimologiji imena Segestike, Siscije i Siska te o značajnim znamenitostima u gradu (Kuntić-Makvić i Šegvić 1992: 167-168). Njegov način analiziranja u poglavlju smatra se jednim od prvih pokušaja sustavnijeg proučavanja antičke Siscije.

1850. godine Ivan Kukuljević Sakcinski potaknuo je osnutak *Društva za jugoslavensku poviestnicu i starine*, s ciljem sakupljanja, analiziranja i čuvanja vrijednih spomenika, koje će svojim radom postati uvod u osnutak Hrvatskog arheološkog društva (Vukelić 2011a: 64). Sakcinski je ostavio trag u očuvanju sisačkih starina, kada je apelirao na lokalne sisačke vlasti da zaustave raspačavanje nalaza iz Siska u inozemstvo. O antičkoj povijesti pisao je 1873. godine u opsežnoj raspravi na hrvatskom jeziku *Panonija rimska*, navodeći precizne trase rimskih cesta, podatke o lokalitetima i vlastite ubikacije rimskih naselja i gradova, a objavio je i dva rada u kojima je pisao o Sisciji (Vukelić 2011a: 65).

1853. g. u Sisak je došao Mijat Sabljar, jedan od osnivača današnjeg Hrvatskog arheološkog društva i sakupljač starina za Narodni muzej. Kao tajnik *Društva za jugoslavensku poviestnicu i starine* sudjelovao je u arheoloških iskapanjima u Sisku 1858. godine (Vukelić 2011a: 70). U izvješćima iz te godine spomenuo je svoju nazočnost prilikom iskapanja „u jami kraj drumu“, za koju Vukelić tvrdi da je zapravo Fullina graba, tada jedina gradska jama na raskrižju puteva. Osim Fulline grabe, Sabljar je arheološki istražio i „kanonikov vrt“, kasnije nazvan Colussijevim vrtom, u kojemu se među nalazima ističe sarkofag najvjerojatnije kasnoantičkoga razdoblja (Vukelić 2011a: 72). U listopadu 1858. godine Sabljar je pronašao sarkofag i u „jami u župnikovom dvorištu“, a prema podacima koje iznosi Vukelić u analizi Sabljarovih izvješća, može se pretpostaviti da se navod odnosi na današnji dio župnog dvora oko katedrale Uzvišenja Svetog Križa (Vukelić 2011a: 74). Između ostaloga, Sabljar je tijekom boravka u Sisku ostavio bilješke o epigrafskim spomenicima u Sisku, a pisao je i numizmatički popis rimskog novca, pritom analizirajući oznake. 1859. godine postao je upravitelj Narodnog muzeja i vodio je arheološka iskapanja u Sisku. Od 1861. godine u istraživanju na području Siska pomagao mu je i povjesničar Ivan Tkalčić (Vukelić 2011a: 84). Potvrdio je ulogu pionira sisačke arheologije, a svojim radom potaknuo je detaljnije proučavanje antičkih starina i daljnja sustavna istraživanja Siscije.

1.3. OSNOVNE POVIJESNE ODREDNICE

U proljeće 35. g. pr. Kr. Oktavijan je u svom pohodu⁵ na Ilirik stigao do Segestike, koju je bilo bitno osvojiti kao najvažniju prometnu točku Panonije (Hoti 1992: 137). Obližnji stanovnici bili su Panonci koji su najvjerojatnije nastali asimilacijom ilirskog i keltskog etnika (Buzov-Nenadić 1990: 109). Oktavijan je prvo porazio Panonce koji su pomagali Segeščanima u obrani. Segestika je bila dobro utvrđeno naselje, što se može zaključiti po tomu što je naselje bilo pod rimskom opsadom 30 dana, nakon čega je Oktavijan izgradio brodove za riječnu opsadu i konačno ju zauzeo. Tim činom pokorena je cijela Panonija, a novoosnovana Siscija ušla je u sastav provincije *Pannoniae* 10. g. pr. Kr. (Vuković 1994: 127). Nakon zauzimanja grada Oktavijan je ostavio 25 kohorti pod zapovjedništvom Fufija Gemina u Sisciji, a onda se vratio u Rim (Hoti 1992: 138).

U vrijeme panonsko – dalmatinskog ustanka⁶ Siscija se razvila kao vojna baza i ojačala svoje komunikacijske veze. Tiberije je smjestio 10 legija unutar zidina i započeo gradnju cesta za komunikaciju vojnih uporišta (Buzov i Nenadić 1990: 112). Nakon rimskog zaustavljanja ustanka uveli su se u Sisciji rimski zakoni, običaji i religija, čime je započela pacifikacija i romanizacija stanovništva (Buzov i Nenadić 1990: 113).

Status kolonije Siscija je dobila 71. godine⁷ u vrijeme Flavijevaca. Najvjerojatnije je car Vespazijan doveo veterane ravske flote u grad, kao i pojedine članove vladajućeg sloja Italika. Za vrijeme Domicijana (81.- 96. g. n. e.) i njegovih pohoda prema Sarmatima i Dačanima Siscija se razvila u važno prometno središte (Buzov i Nenadić 1990: 113), a od posebne je važnosti bio put *Emona – Siscija – Sirmij* (Hoti 1992: 138). Općenito, kako se rimska vlast postupno konsolidirala na području Siscije, tako se povećavala i prometna povezanost. Od tog razdoblja Siscija je sve više poprimala karakter grada – u gradu su se

⁵ Oktavijan (budući rimski car August) krenuo je u pohod na Ilirik 35. g. pr. Kr. kako bi pacificirao stanovništvo Ilirika, osvojio Segestiku (koju je smatrao ključnom za osvajanje Panonije) te kako bi konačno zauzeo Daciju (Burkowsky 1999: 29).

⁶ Panonsko – dalmatinski ustanak trajao je od 6. do 9. godine n. e., poznat i kao *Bellum Batonianum*. Izazvan je nezadovoljstvom domaćeg puka na prostoru Panonije i Dalmacije uzrokovanim lošom rimskom upravom i visokim nametima (Buzov i Nenadić 1990: 113).

⁷ Sačuvana je vojnička diploma iz razdoblja Flavijevaca, prema kojoj je Siscija podignuta na rang kolonije 71. godine, a upisana je u tribus (rod) Quirina iz kojeg su Flavijevci (Buzov i Nenadić 1990: 113).

podizale velike javne zgrade, a car se posebno brinuo za poticaj plovidbe Savom (Hoti 1992: 143).

100. godine n. e. Siscija je pri podjeli provincije Panonije na Panoniju Superior i Panoniju Inferior ušla u sastav Panonije Superior (Buzov i Nenadić 1990: 114). Za vrijeme vladavine Trajana i Hadrijana cijela Panonija doživjela je procvat, pa tako je i Siscija bila centar trgovine žita, a vjerojatno i središte za obradu vune⁸. U tom ekonomskom razvitku Siscije u gradu su nikle reprezentativne zgrade, kurija, bazilika, terme, tržnica, uprava za rudnike i mnoga druga zdanja (Hoti 1992: 144).

U II. stoljeću proces urbanizacije usporili su upadi Kvada i Markomana koji su uspješno protjerani zahvaljujući vojsci cara Marka Aurelija, a u istom su vremenu grad pogodili potres i česte poplave (Hoti 1992: 145; Burkowsky 1999: 30). Krajem stoljeća situacija se popravila, u trenutku kada je Rimskim Carstvom zavladao car Septimije Sever. U grad je uveo štovanje orijentalnih božanstava, što se može zaključiti po brojnim nalazima povezanih s kultom istočnjačkog boga Mitre. No, zanimljivija je činjenica da je car Sisciji dao povlašteni status kolonije⁹, najvjerojatnije u znak zahvalnosti panonskim legijama koje su ga podržale. Siscija je dobila naslov *Collonia Septimia Siscia Augusta*, skraćeno *Collonia Septimia Siscia* (Buzov i Nenadić 1990: 113). U ovoj bitnoj prekretnici pronalazimo još jednu od specifičnosti antičke Siscije, jer je jedan od zaista rijetkih gradova Rimskog Carstva koji je dobio status kolonije dva puta (Burkowsky 1999: 30).

Od polovice III. st. Siscija je nakon prodora kršćanstva postala sjedište biskupa, a tijekom Dioklecijanove carevine je postala upravno središte Panonije Savije i sjedište Prefekta (upravitelja) (Burkowsky 1999: 30). Iz tog razdoblja poznat nam je spomen sisačkog biskupa *Castusa*, a 381. godine se na akvilejskom koncilu spomenuo i sisački biskup *Constantius* (Vuković 1994: 128). No, najpoznatiji sisački biskup spominje se i kao mučenik. Sisački biskup Kvirin bio je, prema predaji, bačen u rijeku Sibaris s

⁸ O ekonomskom razvitku na području suburbija Siscije bit će riječi u četvrtom poglavlju.

⁹ Status kolonije u Rimskom Carstvu označavao je osvojen i romaniziran grad. To je značilo da su stanovnici Siscije imali jednaka prava kao i stanovnici Rima.

mlinskim kamenom oko vrata (Vuković 1994: 128), a danas njegova sudbina i žrtva obilježava povijesni značaj Siska¹⁰.

Sredinom IV. stoljeća u Sisciji su se borili rimski protucarevi. Konstancije II. borio se 351. godine protiv Magnencija, koji se prozvao carem u Galiji. Nakon poraza u sukobu na granici Panonije i Norika, Konstancije se sklonio u Sisciju (Vuković 1994: 129). 353. godine Magnencije je krenuo u opsadu Siscije i pobijedio u bitci na otvorenom, nakon čega se povukao u Cibal. Ubrzo je u drugom pokušaju ponovo napao siscijanske bedeme katapultom i razorio ih (Burkowsky 1999: 31). Siscija je tako stradala u borbi nasljednika trona te je bila opljačkana i opustošena od strane samih Rimljana (Hoti 1992: 151). Propadanje panonskih gradova, pa tako i Siscije, bilo je sukladno s lošim stanjem Rimskog Carstva. Amijan Marcelin svjedoči o lošem stanju gradova, o bježanju obitelji zbog poreza i nameta, o oronulosti gradskih zdanja i o općem propadanju morala (Hoti 1992: 152). 388. godine u Sisciji se dogodio ponovni sukob. U tom razdoblju sukobili su se Teodozije i protucar Maksim (Burkowsky 1999: 31), a pustošenje je ostavilo traga i 441. godine nakon Atilinog prolaska kroz Panoniju (Vuković 1994: 129).

Broj izvora o području Siscije znatno je manji od kasnoantičkog perioda. Siscija se u kasnoantičkim izvorima pojavila 530. godine, kada je na salonitanskom koncilu spomenut i sisački biskup Ivan, a posljednji put se kao kasnoantički grad spominje 533. za vrijeme Justinijanove vladavine (Vuković 1994: 129). No, manjak izvora o periodu poslije razaranja Siscije ne znači gašenje civilizacijskog kontinuiteta na tom području. U Sisku su pronađeni nalazi grobova avarsko-slavenske kulture iz VIII. stoljeća, kao i staroslavenski grobovi karolinškog tipa iz IX. stoljeća (Vuković 1994: 129). Naglašavajući već spomenutu stalnost makrolokacije sisačkog područja, koje nastavlja kontinuitet povijesnih pravaca kretanja, logično je zaključiti da je siscijanski život bio zanimljiv i nakon VI. stoljeća.

¹⁰ Sveti Kvirin bio je siscijanski biskup koji je za vrijeme progona Dioklecijana i podcara Galerija odveden u Sabarij (današnji Szombathely u Mađarskoj). Kad se odbio odreći kršćanstva, osuđen je na smrt i bačen je u rijeku Sibaris s mlinskim kamenom oko vrata.

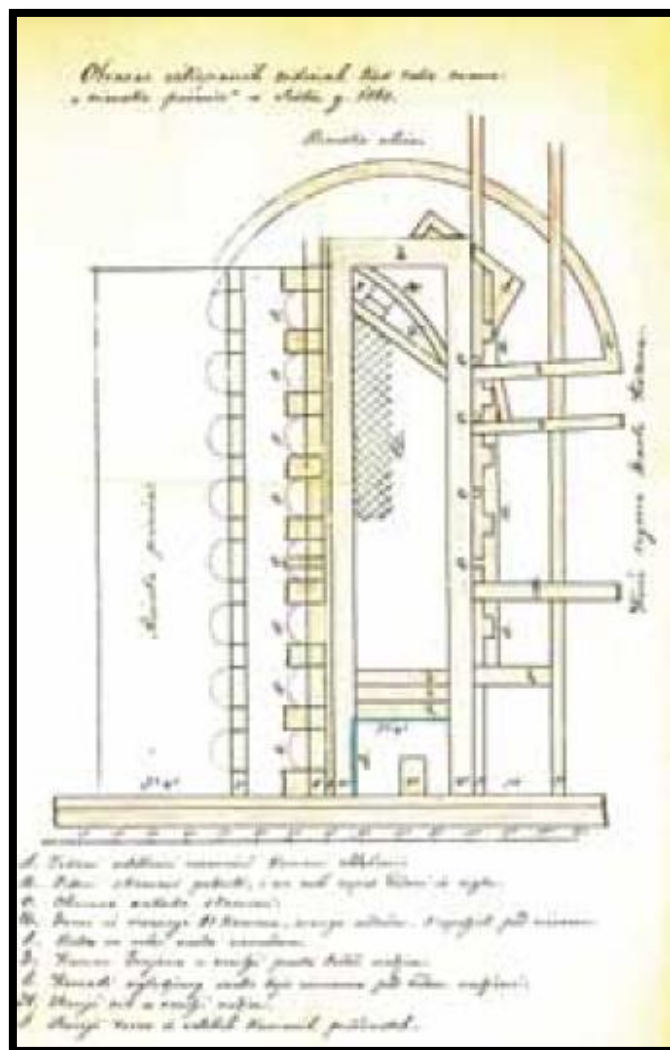
1. 4. PREGLED ARHEOLOŠKIH LOKALITETA I NALAZA

ANTIČKE SISCije

Bogato arheološko naslijeđe antičke Siscije potiče hrvatske znanstvenike i lokalne ljubitelje starina na detaljnija istraživanja, pod pretpostavkom da se mnogi dijelovi antičkog života Siscije tek trebaju otkriti. Provode se mnoge analize kako bi se utvrdile pojedine lokacije nalazišta ili namjene predmeta, stoga smo u brojnim radovima istaknuli određene radove u kojima se otkriva dio antičkog svijeta. Pritom smo ograničili pregled radova na XXI. stoljeće kako bismo izbjegli korištenje zastarjelih podataka i ukazali na važnost i relevantnost novijih istraživačkih radova koji su nam dostupni.

Jedan od zanimljivijih lokaliteta u Sisku svakako je „Rimska pivnica“, o kojoj povjesničarka Vlatka Vukelić donosi nove interpretacije. Lokalitet „Rimske pivnice“ otkriven je prije 1868. godine u nepotpisanim bilješkama, koje se prema rukopisu i dataciji mogu pripisati Mijatu Sabljaru. 1868. godine započelo je iskapanje na tom lokalitetu pod dozvolom Prvostolnog kaptola zagrebačkog¹¹, a pri istraživanju je zaključeno kako je riječ o građevini javne namjene, pod pretpostavkom da se nalazila na brežuljku (Vukelić 2011b: 236.)

¹¹ Građevina je u to doba bila pod vlasništvom Prvostolnog kaptola zagrebačkog.

Tloctrt „Rimske pivnice“ prema Franji Schloissniggu (Vukelić 2011b: 5).

U tloctrtu građevine vidljiv je dvostruki apsidalni sklop. Vukelić pretpostavlja da je stariji dio u sloju najvjerojatnije iz ranocarskog razdoblja s obzirom na to da nema podataka o keltskim građevinama na tom prostoru. Prema toj pretpostavci, novija građevina mogla se izgraditi tijekom ili nakon potvrde statusa kolonije Sisciji u vrijeme Septimija Severa¹² (Vukelić 2011b: 237). Uz to, Vukelić donosi i vlastiti pokušaj ubikacije i namjene „Rimske pivnice“. Analizirajući materijale koje je ostavio mjesni župnik Franjo Schloissnigg pred kraj svog života 1869. godine, Vukelić u njegovim navodima dimenzija zidova „Rimske pivnice“ pronalazi podatak da se građevina nalazila

¹² Već smo spomenuli kako su se nakon potvrde statusa kolonije u Sisciji podizale nove zgrade.

uz kuću trgovca Kotura. Riječ je o Vasi Koturu iz kuće koja je građena sredinom XIX. st, a danas se nalazi u Rimskoj ulici na broju 6. Na temelju tog podatka, Vukelić ubicira „Rimsku pivnicu“ u predio Rimske ulice b.b. i Rimske ulice 5 (Vukelić 2011b: 240). Vukelić nadalje zaključuje da je „Rimska pivnica“ bila građevina javne namjene te da je najvjerojatnije bila dio rimskih termi koje su se protezale Rimskom ulicom, uzevši u obzir pretpostavku Šime Ljubića¹³ i pronađene nalaze rimskog hipokausta, zidova i kanala na tom području (Vukelić 2011b: 242). Domagoj Vuković¹⁴ o tomu je pisao još 1994. g. i pritom ustvrdio da se dimenzije pronađenih zidova i hipokausta u Rimskoj ulici gotovo poklapaju s dimenzijama apsida gradskih termi u Sirmiju (Vuković 1994: 191).

Vukelić se isto tako bavi i pitanjem postojanja siscijanskog amfiteatra u radu s Dejanom Pernjakom¹⁵. Iako do sada nisu otkriveni arheološki nalazi koji bi uputili na amfiteatar, Vukelić i Pernjak tvrde da na temelju materijalne građe posredno možemo pretpostaviti postojanje takve vrste građevine na temelju dokaza o održavanju igara u antičkoj Sisciji. Od epigrafskih spomenika koji upućuju na moguću povezanost sa siscijanskim amfiteatrom navode nadgrobnu ploču glumca Leburne (IV. st) s natpisom koji ukazuje na činjenicu da je bio profesionalni glumac i „vođa“ glumačke skupine. U prilog tezi idu i brojne maske za glumu koje su pronađene u Sisciji, a datirane su od I. do IV. st (Vukelić i Pernjak 2013: 4). Nadalje, materijalni dokazi o održavanju igara u Sisciji su i mnoge uljane svjetiljke s motivima kazališnih maski i glumačkih rekvizita, od kojih se većina danas čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu. U dokaze ubrajamo i pronađene koštane tesere koje su vjerojatno služile kao ulaznice za predstave i igre. (Vukelić i Pernjak 2013: 5).

Na temelju tlocrta Siscije Vukelić i Pernjak tvrde da u Sisciji *intra muros* nije bilo mjesta za amfiteatar, stoga ga treba tražiti u Sisciji *extra muros*. Kao moguću lokaciju siscijanskog amfiteatra navode desnu stranu rijeke Kupe na području Novog Siska, preciznije na poziciji južno od kompleksa današnje sisačke bolnice dr. Ivo Pedišić

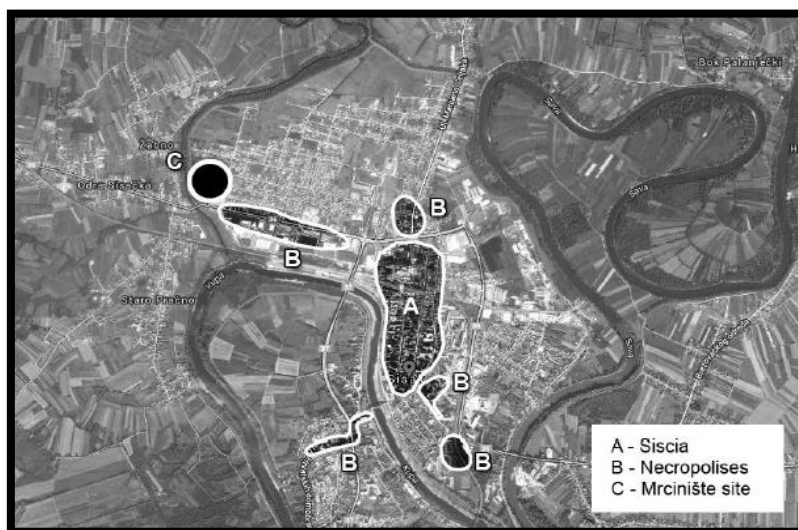
¹³ Šime Ljubić obišao je „Rimsku pivnicu“ i pretpostavio da su na tom mjestu bile rimske terme, s obzirom na to da su u blizini pronađene olovne cijevi (Vukelić 2011b: 241).

¹⁴ Iako govorimo o novijim rekonstrukcijama antičkoga života u Sisciji, bitno je naglasiti djelo Domagoja Vukovića „Siscija – vizija rimskoga grada u Panoniji“ (1994.) kao temeljno djelo za istraživanje antičke Siscije. Većina novijih istraživača referira se na njegovu detaljnu rekonstrukciju antičkog života i plana grada Siscije.

¹⁵ Vlatka Vukelić i Dejan Pernjak. 2013. *Igre u antičkoj Sisciji – rekognisciranje i pokušaj ubikacije siscijanskog (amfi)teatra*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

(Vukelić i Pernjak 2013: 9), u blizini kojega je pronađen Leburnin natpis. Amfiteatar je mogao biti građen od drveta, stoga bi bila upitna očuvanost materijala. Usprkos tomu, ova pretpostavka može poslužiti kao bitan element za buduća interdisciplinarna istraživanja.

Jedan od relevantnih novijih radova na temu antičke Siscije jest znanstveni rad Vlatke Vukelić i Eve Katarine Glazer o ekonomskoj aktivnosti izvan siscijanskih zidina. Budući da su ruralna područja bila glavni nositelji rimske poljoprivrede, Vukelić i Glazer navode lokalitet „Mrcinište“ u Odri kraj Siska kao moguć ekonomski kompleks (Vukelić i Glazer 2015: 570-571) i pritom navode moguću ulogu terena u tom dijelu rimskog agera. Prilikom otkrivanja lokaliteta 1950. godine arheolozi su opisali lokalitet „Mrcinište“ kao dio rimske tvrđave. Nađeni su životinjski ostatci i dijelovi masivnih zidova¹⁶. U radu se ponovno razmatra namjena terena i pretpostavlja se da se u „Mrciništu“ odvijala tekstilna proizvodnja uz uzgoj ovaca. U prilog ovoj teoriji ubrajaju se nalazi tesera u Sisciji koje su mogle poslužiti u proizvodnji kao oznake na vuni. Navode da poljoprivredna proizvodnja nije bila pretežito moguća na tom području zbog učestalih poplava (Vukelić i Glazer 2015: 573-575).

Lokacija nalazišta „Mrcinište“ (Vukelić i Glazer 2015: 570).

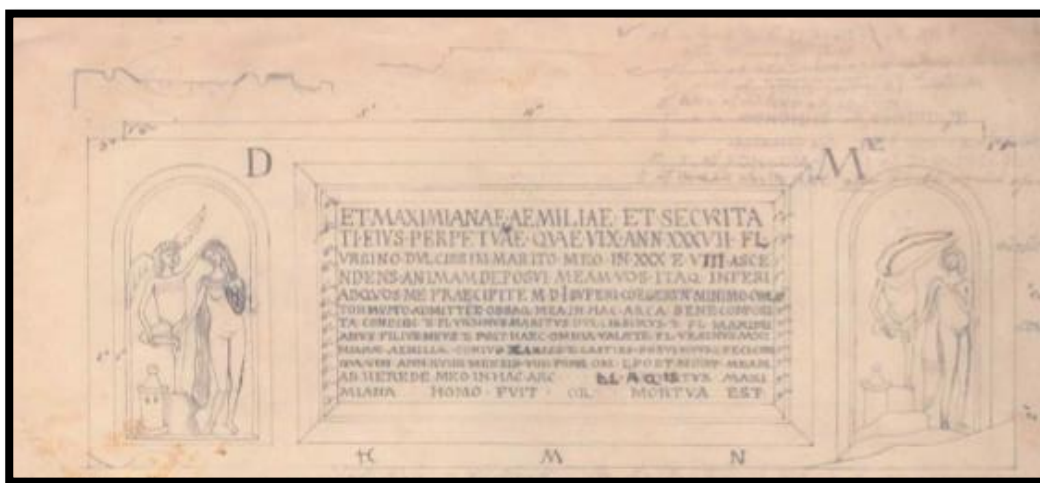
¹⁶ U iskapanju su pronađeni zidovi koji pripadaju nekolicini zgrada. Zidovi su građeni od cigle i žbuke (Vukelić i Glazer 2015: 571).

Osim navedenih radova o pojedinim antičkim lokacijama, bitno je spomenuti i pojedine specifičnosti nalaza antičke Siscije. U važnije nalaze svakako ubrajamo sarkofage. Proizvodnja sarkofaga u Sisciji bila je raznolika u oblicima i ikonografiji. Iako ih je ustanovljeno dvadesetak, postoji ih više na nedostupnim terenima. Ističe ih se nekoliko, među kojima je Severillin sarkofag (Migotti 2007: 7; 18). Građen je od vapnenca i ima mjestimična napuknuća. Ima poklopac s reljefom i natpisno polje u koje je urezan kristogram. Prijevod latinskog natpisa glasi: „*U ovome je sanduku Severilla, službenica Kristova, koja je s mužem živjela 9 neprekinutih godina. Nakon smrti ovo mjesto počinka priskrbio joj je dužni Marcelijan.*“ (Migotti 2007: 18-19). Vukelić ukazuje na činjenicu da je natpis sa sarkofaga spomenuo Wolfgang Lazius još 1551. godine (Vukelić 2006: 202-203). Postavljajući pitanje izvorne lokacije Severillinog sarkofaga, Vukelić tvrdi da je najvjerojatnije nađen na Kraljevskoj žitnici koja je 1738.g. izgrađena na lijevoj obali Kupe, u vrijeme kada je Adam Baltazar Krčelić opisivao teren i vidio Severillin sarkofag. Na toj lokaciji se nalazio sve dok nije bio premješten u blizinu tadašnje župne crkve Uzvišenja Svetog Križa, a to je vidljivo prema topografskoj karti Siska iz 1813. godine, na kojoj je ucrtano mjesto Severillinog sarkofaga na lokaciji istočne siscijanske nekropole (Vukelić 2006: 210).

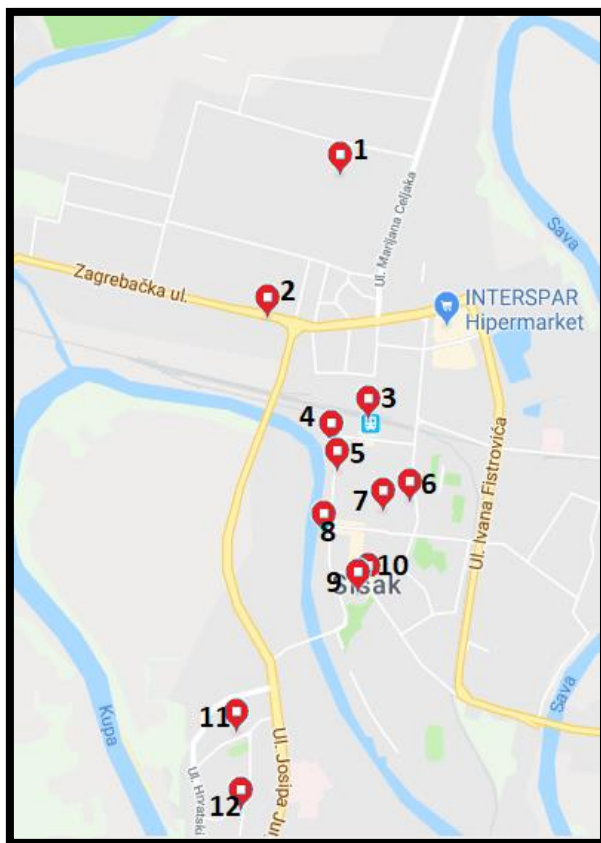
Severillin sarkofag nalazi se u lapidariju Arheološkog muzeja u Zagrebu (Vukelić 2006: 213).

1882. godine pronađen je u Sisciji mramorni sarkofag bez poklopca. U nišama sarkofaga na prednjoj strani prikazan je ženski lik u togi s rotulom u lijevoj ruci i okruglim predmetom u desnoj ruci, a s desne strane je prikaz muškarca u tunici i čizmama s kaserolom u desnoj ruci, i s ručnikom preko lijevog ramena. Epitaf sadrži natpis na latinskom čiji je prijevod: „*Bogovima Manima(?). Romanija Nevija, najodličnija žena, za života je sebi načinila sarkofag, nakon smrti Kletija Romulijana i Aurelija Kalemera*“ (Migotti 2007: 13). Sarkofag potječe iz petovijske radionice i poznat je po tomu što je u njega pokopana supruga senatora. Specifičan je iz mnogih razloga. Prvo, u natpisu se može protumačiti netipičan karakter žene u doba najodličnijih muškaraca idealnih vojničkih vrlina, a u detaljima je vidljiva i netipična odjeća (Migotti 2001: 71). No, jedinstvena je i činjenica da ima zagonetne detalje u natpisu koji se mogu protumačiti na više načina. Dakle, ne može se pouzdano protumačiti kao većina drugih natpisa na sarkofazima. Konačno, poseban je zbog toga što predstavlja jedini grobni spomenik osobe senatorskog staleža u širem području siscijanske okolice, ali i prvi poznati kršćanski ukop u Sisciji (Migotti 2001: 37). Spomenut ćemo i posebnost sarkofaga Maksimijane Emilije iz Siska, kojeg je prilikom boravka u Sisku nacrtao Mijat Sabljar (Vukelić 2009: 395). Iako još nije pronađen, može se utvrditi njegovo postojanje na temelju pisanih tragova, a lociran je u siscijansku nekropolu u Novom Sisku, tj. jugozapadnu nekropolu (Vukelić 2009: 399). Ovaj sarkofag poseban je po tomu što sadrži najduži cjeloviti natpis antičke Siscije (Vukelić 2009: 408), prožet helenističko-rimskim motivima.

Prikaz prednje strane sarkofaga Maksimijane Emilije (Vukelić 2009: 404).

Hrvatski arheološki godišnjak aktivno objavljuje rezultate terenskih istraživanja i zaštitnih iskopavanja u Republici Hrvatskoj. U njima pronalazimo podatke i za Sisačko-moslavačku županiju. Postoji mnogo značajnih nalaza iz perioda antičke Siscije, no mi ćemo na temelju dostupnosti spomenuti pojedine reprezentativne primjere u izvješćima iz perioda od 2005. do 2013. godine.

Prikaz lokacija nalazišta navedenih u poglavlju (Karta stvorena pomoću Google Maps-ovog prikaza).

1 – Sv. Kvirin	5 – „Rimska pivnica“	9 – sv. Križ
2 – Komunalna zona	6 – OŠ „22. lipnja“	10 – Kranjčevićeva ul.
3 – Željeznički kolodvor	7 – Starčevićeva (III.) ul.	11 – Gundulićeva ul.
4 – Nalazište „Kovnica“	8 – Rimska (I.) ul.	12 – Cesarčeva ul.

Bitno izdanje Hrvatskog arheološkog godišnjaka objavljeno je 2005.g., u kojem su Josip Burmaz i Tatjana Lolić objavili rezultate zaštitnih iskopavanja na području kompleksa crkve sv. Kvirina 2004. godine. Na temelju otkrivenih nalaza pokrenut je projekt „Arheološki park sv. Kvirin“, a istraživanja sustavno traju od 2003. godine.

2004. godine istražen je sjeverni dio lokaliteta, a ukupna površina istraženog terena iznosila je 180 kvadratnih metara. U najstarijem sloju ispod istočnog ulaznog zida otkrivena su dva oprečna zida širine 1m koji se spajaju pod pravim kutom i čine jugoistočni kut zgrade ili mosta. Zid smjera S-J ima otvor (najvjerojatnije za gredu), a datiran je u 161. godinu srebrnim denarom Marka Aurelija (HAG 2/2005: 175-177). Utvrđeno je nekoliko građevinskih faza. Pronađena je arhitektura iz II., III. i IV. st., a na rimskoj arhitekturi nađeni su ostatci barokne kapele iz XVIII. stoljeća. 2006. godine su ostatci oprečnih zidova konzervirani, a otkrivena arhitektura pokrivena je nadstrešnicom (HAG 3/2006: 203-205). Godinu dana poslije nastavljeno je istraživanje i pritom su otkriveni istočni i zapadni zid kompleksa sjevernog ulaza u Sisciju (HAG 4/2007: 228-229) te ostatci rimskog *carda*, a 2008. godine ostatci drvenog pilota i zapadni zid pretpostavljenog mosta (HAG 5/2008: 289-291). Istraživanja su nastavljena i 2010. godine kada je na tom kompleksu pronadjen ostatak rimske *cloace* i zida od opeke, ali i vrijedni brončani predmeti, solid Justinijana I. te olovni kipić Minerve (HAG 7/2010: 318-323). Rimski nalazi su pronadjeni i pri istraživanju 2013. godine. Godišnja istraživanja na tom lokalitetu uvijek donose rezultate i kontinuirano se objavljuju, a početkom ove godine započelo je novo istraživanje.

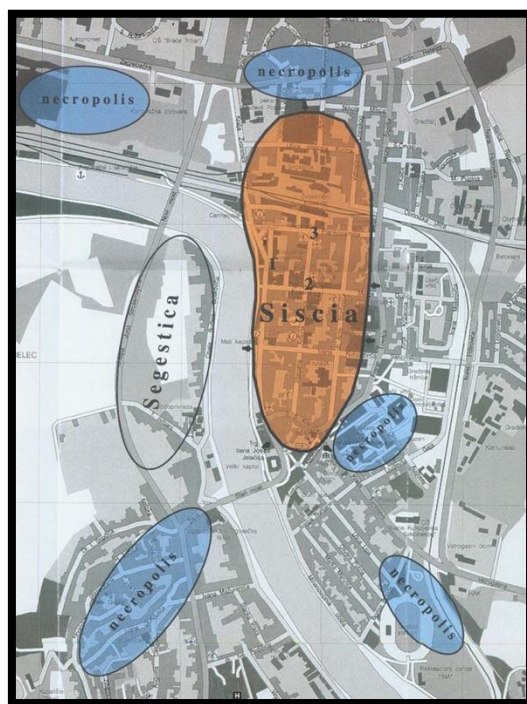
Uz istraživanje kod crkve sv. Kvirina, 2012. godine se geofizički istražio i prostor kod katedrale Uzvišenja Svetog Križa. Lokalitet „Sveti Križ“ sustavno je istraživan od 1997. do 2001. godine, konzerviran, a zatim i prezentiran *in situ*. Riječ je o južnom perimetru bedema Siscije i četverokutnoj kuli iz II./III. stoljeća, a s unutrašnje strane bedema nalaze se ostatci gradske žitnice iz IV. st. Geofizičkim istraživanjem utvrđeno je da se bedem nastavlja u istočnom smjeru s kratkim prekidom koji signalizira moguća vrata ili obrambeni jarak (HAG 9/2012: 361-363).

Tijekom kolovoza i rujna 2006. godine otkrivena je rimska arhitektura prilikom izgradnje stambeno-poslovne zgrade u ulici Ante Starčevića (III. ulica). Na lokalitetu je pronadjena i rana rimska keramika (HAG 3/2006: 195-196). Dvije godine kasnije

ustanovljeno je da se radi o nekoliko objekata stambene i javne namjene, a arhitektura se datira u period od I. do IV. st., dok se kanali otkriveni uz cestu datiraju u I./II. st (HAG 5/2008: 291).

2006.g. provedeno je i zaštitno iskopavanje na igralištu OŠ „22. lipnja“, prilikom kojeg je otkrivena rimska arhitektura iz starijeg razdoblja. Vidljiva je očuvana podnica i ostatci hipokausta, a pretpostavlja se da je riječ o stambenoj zgradi bogatije rimske obitelji. Pronađeni su brojni predmeti – ostatci freski, fibule i raznolika keramika. Nakon pregleda lokalitet je pokriven geotekstilom i zatrpan, a na njemu je nastavljena gradnja dječjeg igrališta (HAG 3/2006: 198-200).

U Gundulićevoj ulici pronadjeni su 2007. ostatci antičke nekropole. Utvrđene su četiri grobnice od opeke i jedna keramička urna. Grobnica 1. kompletno je preseljena zbog iznimno bogatih nalaza – staklenih vrčeva, rimskog novca, četiri uljanice i raznolikog nakita (HAG 4/2007: 219-221). Iste godine su u ulici Ivana Kukuljevića Sakcinskog otkriveni ostatci rimske ceste i oprečnih zidova te odvodnih kanala (HAG 4/2007: 227).

Prikaz Siscije, Segestike i siscijanskih nekropola (Vukelić 2009: 399).

Zaštitno arheološko istraživanje na trasi autoceste Zagreb – Sisak, dionici Lekenik – Sisak, lokalitetu Odra – Staro Pračno i u sisačkoj Komunalnoj zoni započelo je u ljeto 2009. godine pod inicijativom Ministarstva kulture. Pronađeno je mnogo antičkog materijala, a u Komunalnoj zoni riječ je o jamama i paljevinskim slojevima sjeverozapadne nekropole Siscije, uz cestu prema Andautoniji (HAG 6/2009: 291-292). U Cesarčevoj ulici su te godine otkriveni ostatci antičkog vodovoda (HAG 6/2009: 299).

U zaštitnim arheološkim istraživanjima 2011. treba izdvojiti pronalazak opeke i rimske kovanice iz IV. st. te ostatke preuređene antičke kanalizacije u Kranjčevićevoj ulici, po kojoj se očituje da je kontinuirano bila u uporabi nakon antičkog perioda. Isto tako, u Rimskoj ulici na „Šetnici“ pronađeni su ostatci hipokausta i tubuli te rimski bedemi, a naišlo se i na dio zapadnog bedema Siscije. Ovi nalazi upućuju na podno i zidno grijanje na tom prostoru iz II. i III. st, a samim tim i podupiru mogućnost prostiranja siscijanskih termi duž Rimske ulice (HAG 8/2011: 310-311).

Jedno od najvažnijih zaštitnih arheoloških istraživanja Siscije započelo je 2013. godine na poziciji sisačkog Željezničkog kolodvora, gdje su se nakon uklanjanja nivelacijskog terena otkrili ostatci siscijanskog foruma. Prema preliminarnom izvješću, istražena je površina od 2182 kvadratna metra koja ima oblik izduženog pravokutnika. Na lokalitetu su ustanovljene sve četiri faze rimske izgradnje, a zabilježeni su i slojevi mlađeželjeznodobnog naselja iz vremena prije uspostave vojnog logora (Jerončić, Paro i Mesarić 2018: 173). Pronađeni su ostatci rimskih pilotaža terena i ranorimske fibule. Dužinom cijelog lokaliteta rasprostranjen je nivelacijski sloj koji se nasipavao na rimsku arhitekturu kako bi se izravnao teren. Prilikom uklanjanja ovog sloja pronađen je i Augustov novac iskovan u 16. godini pr. Kr. (Jerončić, Paro i Mesarić 2018: 178). Autori upućuju na to da nalazi drvenih greda i količina augustovske keramike sugeriraju mogućnost postojanja dijela vojnog logora na forumu.

Dužina foruma iznosi 70 metara i zasigurno je bio glavni forum u Sisciji, nastao u kladijevskom razdoblju (Jerončić, Paro i Mesarić 2018: 178). Najbolje je očuvan središnji dio nalazišta, u kojemu je pronađen sjeveroistočni rub foruma. Bitno je napomenuti da su na lokalitetu pronađeni i ostatci keramike iz X. stoljeća, što je rijetkost u sisačkom području. U istočnom dijelu lokaliteta pronađena je monumentalna građevina

nastala u vrijeme Klaudija, a pronađen je i novac Klaudija i Vespazijana (Jerončić, Paro i Mesarić 2018: 184).

Prikaz otkrivenog sjeveroistočnog ruba foruma (Jerončić, Paro i Mesarić 2018: 180).

Bogat nalaz predstavlja i otkriven *cardo maximus* u cijeloj svojoj širini od 5, 5m na zapadnom rubu foruma. Na kamenim pločama pronađen je brončani kasnoantički novac te kasnocarski novac Valentinijana i Valensa (Jerončić, Paro i Mesarić 2018: 187). Uz pločnik *carda* nalazio se drenažni kanal koji je vodio u kanalizacijski odvod. Na zapadnom dijelu lokaliteta može se ubicirati još jedna otvorena i popločena javna površina, a s obzirom na količinu pronađenog mramora u tom dijelu, moguće je da se tu nalazio kompleks kapitolija (Jerončić, Paro i Mesarić 2018: 188). Zapadno od *carda* pronađen je još jedan kanalizacijski sustav u smjeru S-J, a u središnjem i zapadnom dijelu ubicirani su ostatci grobova.

Možemo obratiti pozornost i na nalaz jame u središnjem dijelu nalazišta koja je datirana u VIII./IX. st., što nam potvrđuje opstojnost stanovništva na prostoru antičkog

forumu u to doba. Na temelju ove informacije možemo se zapitati o mogućim stanovnicima u samom središtu ranosrednjovjekovnog grada, na siscijanskom forumu. Znamo da je Ljudevit Posavski imao svoje sjedište u Sisku, iako lokacija nije poznata. S obzirom na to da su svi navedeni podatci navedeni iz preliminarne izvješća, detaljnije se informacije o ovom lokalitetu tek trebaju utvrditi.

1.5. O DJELOVANJU SISCIJANSKE KOVNICE

Jedna od bitnijih povijesnih odrednica antičke Siscije odvila se u III. st., kada je car Galijen u Sisciji utemeljio kovnicu novca (između 259. i 262. godine) s nadglednikom (*procurator monetae Siscianae*). Naime, car je trebao osigurati redovito plaćanje vojske kako bi sukladno tomu vojska mogla bez zadržke braniti Carstvo u slučaju barbarskih napada sa sjeveroistoka, stoga je postavio kovnicu u Sisciju. Kovnica je djelovala do V. stoljeća, a u njoj se kovao novac od zlata, srebra i bronce, često s oznakom siscijanske kovnice (S – *Siscia*, SMS – *Sacra Moneta Sisciensis*, „sveti novac siscijanski“ ili SIS) (Burkowsky 1999: 49).

Lokacija siscijanske kovnice je poznata. Lokalitet se nalazi uz korito rijeke Kupe u samom središtu Siska, a od 1907. godine spominjao se kao bogato nalazište rimskog materijala. 1985. godine provedeno je zaštitno arheološko istraživanje na tom lokalitetu, kada su pronađeni ostatci drvene lađe i drvenih pilota, ali i obilje pokretne arheološke građe (Šarić 1986: 28-29).

Postoje brojni nalazi koji potvrđuju bogatstvo i raznolikost novca iz siscijanske kovnice. Najvažniji novac predstavljaju argenteusi Prve tetrarhije. Od ukupno 1500-2000 argenteusa samo se 421 nalazi u sisačkom Gradskom muzeju, dok se preostali argenteusi nalaze u mnogim muzejima diljem svijeta. Osim argenteusa, Gradski muzej Sisak posjeduje i 350 kovanica iz različitih rimskih razdoblja (Mirnik 1972: 28-31), a najveći broj novca potječe iz rimske i siscijanske kovnice novca. Što se tiče vladara na aversu kovanica, najzastupljeniji vladari u toj zbirci novca su Konstantin I. (8%), Konstancije II., Trajan, Vespazijan, Konstans, Valens, Gracijan i Marko Aurelije (Mirnik 1972: 28-31).

Specifičnost Siscije u odnosu na druge gradove Rimskog Carstva na hrvatskom području predstavljao je rad kovnice novca, ali i novac s oznakama siscijanske kovnice. Izložen je u poznatim svjetskim muzejima, što izdvaja Sisciju i daje joj međunarodni značaj kakav mnogi gradovi Rimskog Carstva nisu imali.

1.6. RIMSKI URBANIZAM I ARHITEKTURA NA PRIMJERU ANTIČKE SISCIIJE

Kao što smo spomenuli, Siscija se razvila iz rimskog vojnog logora u pravilnom rasporedu ulica i trgova. Imala je oblik elipse i bila je opasana jarkom i bedemom¹⁷, a gradska se komunikacija odvijala putem nekoliko mostova. Siscija *intra muros* predstavljala je četiri usporedne ulice koje su bile na vrlo sličnoj poziciji kao i današnje četiri ulice u centru Siska [Rimska (I.) ulica, Stjepana i Antuna Radića (II.), Ante Starčevića (III.) i Franje Lovrića (IV.)], a ispod građanskih kuća navedenih ulica još uvijek leži antička arhitektura (Vuković 1994: 157-158; Burkowsky 1999: 36).

Grad je imao tipičan rimski raster ulica: *cardo* u smjeru sjever – jug i *decumanus* u smjeru zapad – istok. Te dvije glavne ulice križale su se na forumu, glavnom trgu grada (Burkowsky 1999: 36). Na forumu su se nalazili hram posvećen kapitolijskoj trijadi (Jupiter – Junona – Minerva), sjedište prefekta gradske uprave, sjedište zapovjednika riječne flote te druga zdanja tipična za rimski forum, što potvrđuju mnogi nalazi kipova i natpisa posvećenih rimskim božanstvima (Burkowsky 1999: 36). U Sisciji je postojalo i kazalište¹⁸, kovnica novca¹⁹ te razne trgovine, mesnice i pekare, o kojima svjedoče sačuvani materijali u muzejskim zbirkama. Prema teoriji rimske gradnje, u gradu se nalazila i bazilika, najvjerojatnije nasuprot forumu (Vuković 1994: 173-174), ali i siscijanske terme, o kojima će biti navedeno više u četvrtom poglavlju rada.

Siscijansko stanovništvo dobivalo je pitku vodu putem vodovodne mreže i bunara. Pronađeni ostatci arhitekture siscijanskog vodovoda²⁰ potvrđuju pravac vodovoda u

¹⁷ Arhitektura bedema otkrivena je 1944. godine na groblju sv. Kvirina, a zatim i 1977. godine pri zaštitnim arheološkim istraživanjima u I. ulici te na dva mjesta u III. ulici. Sustav bedemske arhitekture otkriven je i pri zaštitnim arheološkim istraživanjima 1990. i 1991. u IV. ulici, a tijekom arheološkog istraživanja župne crkve Uzvišenja Svetog Križa 1997. godine otkriven je bedemski sklop na jugu Siscije (Burkowsky 1999: 36).

¹⁸ 1823. godine pronađen je u Novom Sisku nadgrobni spomenik glumca Leburne s natpisom „Božanskim dušama pokojnika. Ovdje je sahranjen Leburna, prvak glumačke družine, koji je živio više-manje sto godina. Više puta sam bio mrtav, ali ovako nikada. Vama koji ostajete gore na svijetu želim dobro zdravlje.“ (Burkowsky 1999: 48).

¹⁹ Kovicu novca u Sisciji utemeljio je car Galijen između 259. i 262. godine (Burkowsky 1999: 49). Više o kovnici bit će navedeno u trećem poglavlju rada.

²⁰ Prema mjestima na kojima su pronađeni ostatci vodovoda, pretpostavlja se da je vodovodnom mrežom bila obuhvaćena cijela Siscija (Burkowsky 1999: 45).

smjeru Sisak – Pračno – Mošćenica - Češko Selo – Taborište – Budičina - Klinac Grad (Burkowsky 1999: 45). Vodovodni kanal bio je građen od lomljenog kamenja vezanog živim vapnom, a protok vode odvijao se putem olovnih cijevi²¹. Detaljnim izračunima procijenjeno je da je Siscija dobivala 34 litre vode u sekundi, što je bilo dovoljno za potrebe 20 do 25 tisuća stanovnika (Burkowsky 1999: 45). No, osim ostataka vodovoda, pronađeni su i kolektori rimske kanalizacijske mreže. Do sada je otkriveno pet kolektora različitih promjera građenih opekom, a jedan od njih bio je popločen mrvljenim kamenjem vezanim živim vapnom (Burkowsky 1999: 45-46).

U Sisciji se mogu razlučiti tri građevinske faze²². Prva faza gradnje odnosi se na period utemeljenja vojnog logora u vrijeme Tiberijeve vladavine. Za prvu fazu karakteristična je drvena gradnja s dodanim drvenim naslagama kako bi se izravnao teren za podizanje građevine, a isti sustav korišten je i u kasnijim fazama izgradnje. Većina struktura iz ovog perioda nije sačuvana zbog toga što su uništene u požaru²³ (Buzov 2011: 363). Druga faza izgradnje trajala je od kraja Tiberijeve vladavine do trenutka kada je Siscija dobila status kolonije u doba Flavijevaca. Građevinski materijal sastojao se od šljunka miješanog sa žbukom i korišten je kao temelj zgradama od opeke. Od takvoga materijala su u to doba građeni i fortifikacijski bedemi, pa se pretpostavlja da je na taj način ojačan vojni logor. Zadnja faza izgradnje započela je nakon požara, potresa i poplava. U toj fazi izgradnje gradilo se na sličan način, uz dodavanje kamena između opeke (Buzov 2011: 363).

S obzirom na to da se tijekom ovih faza izgradnje u okolici Siscije koristilo samo drvo uz zemlju, možemo dodati i činjenicu da je specifičnost arhitekture u Sisciji korištenje raznovrsnog građevinskog materijala u odnosu na okolicu (Vuković 1994: 110), odnosno otklon od uobičajenog načina gradnje pomoću drva i zemlje i kombiniranje materijala u različitim periodima siscijanske povijesti u usporedbi sa okolicom Siscije.

²¹ Ostatci olovnih cijevi pronađeni su 1976., a zatim i 1902. godine prilikom jaružanja Kupe te 1988. godine tijekom pokaznih vježbi ronilaca (Burkowsky 1999: 45).

²² Buzov 2011: 363; Vukelić 2011a: 38.

²³ Slojevi u kojima je pronađena arhitektura iz prve faze izgradnje sadrže izgorjeno drvo pomiješano sa zemljom (Buzov 2011: 363).

ZAKLJUČAK

U ovom radu ukazali smo na bogato naslijeđe Rimskog Carstva čiji se znamenit dio može pronaći u ostacima antičke Siscije. Siscija je kao rimski grad funkcionirala na središtu važnih europskih pravaca i tako se razvila u urbano središte, što potvrđuju brojni lokaliteti razolikih namjena. Siscijanska povijest predložena nam je na temelju izvora bez kojih ne bismo mogli interpretirati mnoštvo lokacija i predmeta koji leže ispod sisačkog terena. Osim toga, pristup izvorima nam daje mogućnost da ukažemo na posebnosti Siscije u odnosu na druge gradove. Historiografija nam je iznijela činjenicu da se Siscija isticala potvrdom statusa kolonije u vrijeme vladavine Septimija Severa. U antičko doba djelovala je i siscijanska kovnica novca iz koje potječe kvalitetan i očuvan novac, često s jedinstvenom oznakom siscijanske kovnice. Bitna karakteristika u Sisciji bio je i kontinuitet urbaniteta. Na tom prostoru prirodnih i povijesnih pravaca kretanja stanovništvo se zadržalo od prapovijesnog vremena do današnjeg dana, sudeći po rijetkim, ali značajnim kasnoantičkim i ranosrednjovjekovnim nalazima. Spomenuli smo neke od posebnosti nalaza siscijanskih sarkofaga, od kojih se svakako ističe sarkofag Romanije Nevije kao jedini ukop osobe senatorskog staleža u široj siscijanskoj okolini, a manje poseban nije ni sarkofag Maksimijane Emilije s najdužim siscijanskim natpisom iznimne očuvanosti.

U radu smo naveli neke od novijih zaključaka o rimskom naslijeđu u Sisku, no ti zaključci ne bi bili mogući da nije bilo vrijednog rada amaterskih istraživača u Sisku te sisačkih pionira arheologije, bilo da su slučajno ili s namjerom došli do spoznaja o antičkim ostacima.

Novija istraživanja antičke Siscije popraćena su izvješćima, a izvješća su izvrstan temelj povjesničarskih interpretacija. Uz analize i teze pojedinih autora možemo zaključiti da se o onom antičkom materijalu koji je do sada otkriven može promišljati i pritom doći do novih zaključaka, svjesni mogućnosti da postoji neotkriveno antičko naslijeđe koje bi rasvijetlilo sliku antičke Siscije. Prema tomu smo iznijeli mogućnost da je „Rimska pivnica“ bila građevina javne namjene u kompleksu termi koje su se nalazile u centru antičkog grada, da se preko desne obale Kupe nalazio siscijanski amfiteatar gdje

su se održavale igre te da je postojalo središte tekstilne proizvodnje u ruralnom području Siscije *extra muros*. Daljnja sustavna i interdisciplinarna istraživanja uz nove interpretacije će pomoći u otkrivanju antičkog svijeta u Sisciji.

Na kraju rada naveli smo pojedine rezultate sustavnih istraživanja i iskopavanja na prostoru Siscije *intra muros* i time predložili činjenicu da se u Sisku konstantno otkrivaju tragovi antičkog grada. Važno i bogato otkriće siscijanskog foruma na prostoru Željezničkog kolodvora u Sisku 2013. godine pripremilo je temelj za daljnje interpretacije pronađenog materijala i arhitekture. Konačno, u trenutku pisanja ovog završnog rada (20. kolovoza), prilikom iskopavanja za buduću stambenu zgradu pronađeno je bogato rimsko nalazište u ulici Ante Starčevića (III. ulica) na manje od 1m dubine²⁴, što je posebnost lokaliteta. Pritom su pronađeni temelji luksuzne stambene zgrade s dijelovima mozaika i žbuke te mnogi sitni predmeti. No, ti podatci se tek trebaju obraditi, a nakon obrade će biti predstavljeni javnosti, stoga ovaj nalaz nismo inkorporirali u pregled lokaliteta. Zaključno mogu utvrditi da smo ovim radom ukazali na važnost antičkog naslijeđa Siscije u kontekstu kontinuiteta urbaniteta na sisačkom području, pri čemu smo istaknuli i neke posebnosti Siscije i pojedinih antičkih nalaza, usprkos tipičnosti zdanja siscijanskog grada za Rimsko Carstvo.

ZAHVALA

Pri dovršetku ovog rada zahvaljujem svojoj mentorici, prof. dr. sc. Jasni Jeličić-Radonić na odobrenju teme. Isto tako, zahvaljujem svojoj sumentorici rada, doc. dr. sc. Vlatki Vukelić na preporučenoj literaturi, na velikodušnoj pomoći u oblikovanju rada i na vrijednim savjetima.

²⁴ N.B./Hina. 2019. *Prilikom kopanja u središtu Siska pronađeno novo rimsko nalazište*. Preuzeto s: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/u-sredistu-siska-pronadeno-novo-rimsko-nalaziste-20190820> (20.8.2019.).

POPIS LITERATURE

Burkowsky 1999: Burkowsky, Zdenko. 1999. *Sisak u prapovijesti, antici i starohrvatskom dobu*. Sisak: Gradski muzej Sisak.

Buzov 2011: Buzov, Marija. 2011. Ancient settlements along the Sava river. *Histria Antiqua* 20: 355-374.

Buzov i Nenadić 1990: Marija Buzov i Vesna Nenadić. 1990. Segestica i Siscija. *Riječi*. Sisak: 107-117.

Durman 1992: Durman, Aleksandar. 1992. O geostrateškom položaju Siscije. *Opvscvla archaeologica*, 16 (1), 117-131.

Hoti 1992: Hoti, Marina. Sisak u antičkim izvorima. *Opvscvla archaeologica* 16 (1): 162-163.

HAG 2/2005: Hrvatski arheološki godišnjak 2/2005. 2006. Sisačko-moslavačka županija. U: *Hrvatski arheološki godišnjak*. Zoran Wiewegh, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine.

HAG 3/2006: Hrvatski arheološki godišnjak 3/2006. 2007. Sisačko-moslavačka županija. U: *Hrvatski arheološki godišnjak*. Zoran Wiewegh, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine.

HAG 4/2007: Hrvatski arheološki godišnjak 4/2007. 2008. Sisačko-moslavačka županija. U: *Hrvatski arheološki godišnjak*. Zoran Wiewegh, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine.

HAG 5/2008: Hrvatski arheološki godišnjak 5/2008. 2009. Sisačko-moslavačka županija. U: *Hrvatski arheološki godišnjak*. Zoran Wiewegh, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine.

HAG 6/2009: Hrvatski arheološki godišnjak 6/2009. 2010. Sisačko-moslavačka županija. U: *Hrvatski arheološki godišnjak*. Zoran Wiewegh, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine.

HAG 7/2010: Hrvatski arheološki godišnjak 7/2010. 2011. Sisačko-moslavačka županija. U: *Hrvatski arheološki godišnjak*. Zoran Wiewegh, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine.

HAG 8/2011: Hrvatski arheološki godišnjak 8/2011. 2012. Sisačko-moslavačka županija. U: *Hrvatski arheološki godišnjak*. Zoran Wiewegh, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine.

HAG 9/2012: Hrvatski arheološki godišnjak 9/2012. 2013. Sisačko-moslavačka županija. U: *Hrvatski arheološki godišnjak*. Zoran Wiewegh, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine.

HAG 10/2013: Hrvatski arheološki godišnjak 10/2013. 2014. Sisačko-moslavačka županija. U: *Hrvatski arheološki godišnjak*. Zoran Wiewegh, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture i Uprava za zaštitu kulturne baštine.

Jerončić, Paro i Mesarić 2018: Tomislav Jerončić, Ante Paro i Maris Mesarić. 2018. Zaštitna arheološka istraživanja na poziciji Sisak-Željeznički kolodvor u 2013. i 2014. godini. U: *Segestika i Siscija – od ruba imperija do provincijskog središta*. Ivan Drnić, ur. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu: 173-197.

Kuntić-Makvić i Šegvić 1992: Bruna Kuntić-Makvić i Marina Šegvić. 1992. Katančićev opis Siscije. *Opvscvla archaeologica* 16 (1): 165-181.

Migotti 2001: Migotti, Branka. 2001. Sarkofag Romanije Nevije iz Siska. *Godišnjak Gradskog muzeja Sisak* 2: 37-88.

Migotti 2007: Migotti, Branka. 2001. Rimski sarkofazi Siscije. *Godišnjak Gradskog muzeja Sisak* 7: 7-30.

Mirnik 1972: Mirnik, Ivan. 1972. O numizmatičkoj zbirci Gradskog muzeja u Sisku. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* 21/1972 (1): 28-31.

Šarić 1986: Šarić, Ivan. 1986. Zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta «Kovnica» u Sisku 1985. godine. *Obavijesti HAD* 18/1: Zagreb: 28-29.

Vukelić 2006: Vukelić, Vlatka. 2006. Prilog istraživanju antičke Siscije. Prvi pisani spomen Severillina sarkofaga u ranom novovjekovlju i pokušaj rekonstrukcije njegovog izvornog nalazišta. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 39 (1): 201-216.

Vukelić 2009: Vukelić, Vlatka. 2009. Sarkofag Maksimijane Emilije iz Siska. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 42 (1): 393-420.

Vukelić 2011a: Vukelić, Vlatka. 2011. *Povijest sustavnih arheoloških istraživanja u Sisku od 16. stoljeća do 1941. godine: doktorski rad*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

Vukelić 2011b: Vukelić, Vlatka. 2011. Lokalitet „Rimska pivnica“ u Sisku. Primjer istraživanja antičke monumentalne građevine javne namjene u drugoj polovici 19. stoljeća. *Histria Antiqua* 20: 235-244.

Vukelić i Glazer 2015: Vlatka Vukelić i Eva Katarina Glazer. 2015. Siscian Villa at the site „Mrcinište“. Example of an Economic Production Complex in a Roman Period Pannonian Suburb. U: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 47: 567-580.

Vukelić i Pernjak 2013: Vlatka Vukelić i Dejan Pernjak. Rekognosciranje i pokušaj ubikacije siscijanskoga amfiteatra. *Povijesni prilozi* 44 (44): 7-26.

Vuković 1994: Vuković, Domagoj. 1994. *Siscija – vizija rimskoga grada u Panoniji*. Sisak: Centar za kulturu „Vladimir Nazor“.